

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право
УДК 343.81

Мельниченко Ігор Петрович

аспірант

Академії Державної пенітенціарної служби

Мельниченко Игорь Петрович

аспирант

Академии Государственной пенитенциарной службы

Melnychenko Ihor

PhD Student of the

Academy of the State Penitentiary Service of Ukraine

ORCID: 0000-0002-7080-2012

**ЗМІСТ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО
ПОРЯДКУ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

**СОДЕРЖАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ СОВЕТА
ЕВРОПЫ О ПОРЯДКЕ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ
ПОЖИЗНЕННОГО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ**

**THE CONTENT OF THE INTERNATIONAL STANDARDS OF THE
COUNCIL OF EUROPE ON THE PROCEDURE FOR SERVING A
SENTENCE OF LIFE IMPRISONMENT**

Анотація. В статті проаналізовано зміст Рекомендації NRec (2003) 23 Комітету Міністрів Ради Європи «Про виконання покарань у виді тривалих строків та довічного позбавлення волі персоналу установ виконання покарання», яка містить ґрунтовний аналіз по напрямках щодо виконання покарання у виді довічного позбавлення волі, а саме: визначено цілі виконання покарання у виді довічного позбавлення волі; роз'яснено

основні принципи виконання покарання у виді довічного позбавлення волі; надано рекомендації щодо індивідуального планування відбування покарання у виді довічного позбавлення волі; надано роз'яснення щодо визначення оцінки ризику і потреб засуджених до довічного позбавлення волі; рекомендації щодо особливостей роботи персоналу, який працює із засудженими до довічного позбавлення волі.

В результаті узагальненого аналізу змісту міжнародних стандартів Ради Європи змодельовано систему відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, яка складається з наступних етапів: I – Етап визначення первинної оцінки особистості засудженого до довічного позбавлення волі; II – Етап складання та реалізації плану відбування покарання у виді довічного позбавлення волі; III – Етап підготовки та виконання індивідуального плану звільнення засуджених до довічного позбавлення волі; IV – Етап адаптації засуджених до довічного позбавлення волі в суспільстві.

Визначено, що запропонована модель відбування покарання, яка відображає зміст міжнародних стандартів поводження із засудженими до довічного позбавлення волі в перспективі може бути орієнтиром для реалізації в кримінально-виконавчій діяльності України.

Ключові слова: *індивідуальні плани відбування покарання, оцінка ризику, засуджені до довічного позбавлення волі.*

Анотація. *В статье проанализировано содержание Рекомендации N Res (2003) 23 Комитета Министров Совета Европы «О исполнении наказаний в виде длительных сроков и пожизненного лишения свободы администрации учреждений исполнения наказания», которая содержит подробный анализ по направлениям исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы, а именно: определены цели исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы; разъяснено основные*

принципы исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы; даны рекомендации по индивидуальной планировке отбывания наказания в виде пожизненного лишения свободы; даны разъяснения по определению оценки риска и потребностей осужденных к пожизненному лишению свободы; рекомендации по особенностям работы персонала, работающего с осужденными к пожизненному лишению свободы.

В результате обобщенного анализа содержания международных стандартов Совета Европы смоделировано систему отбывания наказания в виде пожизненного лишения свободы, которая состоит из следующих этапов: I – Этап определения первичной оценки личности осужденного к пожизненному лишению свободы; II - Этап составления и реализации плана отбывания наказания в виде пожизненного лишения свободы; III - Этап подготовки и выполнения индивидуального плана освобождения осужденных к пожизненному лишению свободы; IV - Этап адаптации осужденных к пожизненному лишению свободы в обществе.

Определено, что предложенная модель отбывания наказания, которая отражает содержание международных стандартов обращения с осужденными к пожизненному лишению свободы в перспективе может быть ориентиром для реализации в уголовно-исполнительной деятельности Украины.

Ключевые слова: *индивидуальные планы отбывания наказания, оценка риска, осужденные к пожизненному лишению свободы.*

Summary. *The article analyzes the content of Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners, which contains a thorough analysis of areas of life imprisonment, namely: the purpose of execution of punishment in the form of life imprisonment is defined; the basic principles of life imprisonment are explained;*

recommendations were provided on individual planning of serving a sentence of life imprisonment; clarification was provided on the assessment of the risk and needs of those sentenced to life imprisonment; recommendations on the specifics of the work of staff working with convicts sentenced to life imprisonment.

As a result of the generalized analysis of the content of the international standards of the Council of Europe the system of serving of punishment in the form of life imprisonment which consists of the following stages is modeled: I - the Stage of definition of the initial estimation of the person sentenced to life imprisonment; II - Stage of drawing up and realization of the plan of serving of punishment in the form of life imprisonment; III - Stage of preparation and implementation of the individual plan of release of convicts to life imprisonment; IV - Stage of adaptation of convicts to life imprisonment in society.

It is determined that the proposed model of serving a sentence, which reflects the content of international standards of treatment of convicts sentenced to life imprisonment in the future may be a guide for implementation in the penitentiary activities of Ukraine.

Key words: *individual sentencing plans, risk assessment, sentenced to life imprisonment.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Міжнародні стандарти поводження із засудженими, як для України, так і для інших держав, мають виключно рекомендаційний характер. Однак вони дозволяють державам, і зокрема Україні використовувати міжнародний досвід для формування національної кримінально-виконавчої політики.

Довічне позбавлення волі є найвищою мірою кримінального покарання, яке застосовується в тих країнах, де смертна кара відмінена на законодавчому рівні. І хоча в Україні кількість засуджених до довічного

позбавлення волі в порівнянні із загальною кількістю тюремного населення складає невелику частину, проте в організаційному і управлінському плані вони створюють проблеми для кримінально-виконавчої системи¹. Підвищення рівня ефективності виконання (відбування) довічного позбавлення волі, засобів і методів поводження із зазначеною категорією засуджених, обумовили необхідність розробки зазначеного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням проблем покарання у виді довічного позбавлення волі з позиції міжнародних стандартів займалися наступні вчені: І. С. Яковець, Т. В. Дуюнова [1], В. О. Човган, А. П. Діденко [2], С. О. Борсученко [3].

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у правовому аналізі та узагальненні вимог міжнародних стандартів Ради Європи щодо поводження із засудженими до довічного позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З розвитком розуміння стандартів Ради Європи та необхідності поліпшення правового статусу засуджених до довічного позбавлення волі було розроблено Рекомендацію N Rec (2003) 23 Комітету Міністрів Ради Європи державам-учасникам «Про порядок виконання покарань у виді тривалих строків та довічного позбавлення волі для персоналу установ виконання покарання» [4] (далі-Рекомендація N Rec (2003) 23).

Відповідно до Рекомендації N Rec (2003) 23 цілями виконання покарання у виді довічного позбавлення волі повинно бути наступне: гарантування, що установи виконання покарання знаходяться в безпечних і надійних місцях для засуджених, працівників та відвідувачів; запобігання

---

¹За даними офіційного сайту Державної кримінально-виконавчої служби станом на 2021 рік в установах виконання покарання відбуває 1565 чоловіків та жінок.

негативному впливу на засуджених умов відбування покарання у виді тривалих строків та довічного позбавлення волі; збільшення і вдосконалення можливостей засуджених для успішного повернення, як в суспільство, так і до законслухняного життя після звільнення [4, п. 2].

Рекомендації NRec (2003) 23 під час виконання покарання у виді довічного позбавлення волі пропонують персоналу установ застосовувати наступні принципи: принцип індивідуалізації: покарання у виді довічного позбавлення волі має базуватися на індивідуальному плані відбування покарання з урахуванням індивідуальних потреб і ризиків засудженого; принцип нормалізації: умови відбування покарання у виді довічного позбавлення волі повинні бути максимально наближені до умов життя у суспільстві; принцип відповідальності: під час відбування покарання засудженим до довічного позбавлення волі повинні бути надані можливості проявляти особисту відповідальність, включаючи участь в індивідуальному плануванні відбування покарання; принцип охорони і безпеки: чітке розмежування повинно бути між рівнем небезпеки засуджених до довічного позбавлення волі по відношенню до зовнішнього суспільства, і небезпеки, яка виходить від них по відношенню до інших категорій засуджених та особам, які працюють або відвідують установу виконання покарання; принцип відмови від ізоляції: засуджені до довічного позбавлення волі не повинні бути ізольовані тільки на підставі вироку суду, їм повинно бути дозволено спілкуватися з іншими категоріями засуджених з урахуванням всіх можливих факторів ризику; принцип прогресії: засуджених до довічного позбавлення волі слід заохочувати, їм необхідно надати можливість для поліпшення умов і режиму відбування покарання з урахуванням їх індивідуальної поведінки, результатів участі в заходах, співпраці з персоналом та іншими засудженими [4, п. 3-8].

Важливе значення в Рекомендації N Rec (2003) надано вимогам до персоналу, який працює із засудженими до довічного позбавлення волі. Комплектація кадрів, їх відбір і підготовка, умови роботи і зміна кадрів так само, як і професійне навчання повинні ґрунтуватися на принципах, які містяться в Рекомендації NR (97)12 Про персонал, який має відношення до здійснення санкцій і заходів [5].

Так, як персонал, що працює із засудженими до тривалих строків та довічного позбавлення волі в специфічних умовах вважається за необхідне для виконання професійних обов'язків отримувати спеціальну підготовку. Персонал повинен мати розуміння про поняття динамічної безпеки, для застосування під час відбування покарання. Керівний персонал, фахівці та контролюючий (наглядний) персонал, повинні бути навчені контролювати і забезпечувати новоприбулих працівників навчанням практичних навиків використання динамічної безпеки.

У зв'язку з можливим збільшенням ризику встановлення неслужбових зв'язків персоналу із засудженими до довічного позбавлення волі, повинне практикуватись переміщення по посадам. З метою обговорення проблемних питань щодо порядку та умов відбування довічного позбавлення волі між різними категоріями персоналу повинні відбуватись регулярні робочі зустрічі [4, п. 36-39].

Європейський комітет проти катувань (далі-Комітет) зазначив, що одним з важливих способів досягнення цілей відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, яка передбачена в Рекомендації N Rec (2003) 23, є визначення дати проведення першого перегляду справи про можливе звільнення, а також індивідуально підібраний план, який містить необхідний перелік заходів для кожного засудженого. План відбування покарання повинен регулярно аналізуватися та за необхідності вноситися зміни. Метою плану завжди повинно бути залучення засудженого в розвиток його особистості, визначення проміжних етапів

аналізу змін та надання роз'яснень і зауважень за результатами його виконання. План надасть можливість довічно засудженим визначити дату для перегляду покарання. Індивідуальний план відбування покарання також повинний передбачити можливість проведення часу в полегшених режимних обмеженнях, особливо ближче до кінця строку відбування покарання, гарантуючи, що програми по зниженню ризиків і задоволенню індивідуальних потреб засуджених функціонуватиме в подальшому і за межами установи виконання покарання (якщо засуджений буде звільнений умовно-достроково). Постійна допомога з боку суспільства має вирішальне значення для успішної реінтеграції засуджених. План відбування покарання повинен бути розроблений до моменту звільнення засудженого до довічного позбавлення волі [6, п. 75].

Комітет надав розуміння процесу індивідуалізації відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Дотримання вищезазначених в Рекомендації N Res (2003) 23 принципів відбування покарання у виді довічного позбавлення волі передбачає необхідність індивідуального планування процесу відбування покарання. Комітет, враховуючи власний досвід визначив, що довічно засуджені не обов'язково небезпечніші, ніж інші категорії засуджених. Більшість засуджених до довічного позбавлення волі зацікавлені в дотриманні стабільної та безконфліктної обстановки, розраховуючи на тривалу перспективу. Засуджений, який розпочинає відбувати покарання, як «небезпечний» для оточення, також може стати менш небезпечним, не тільки після відбування тривалого строку позбавлення волі, але і внаслідок цілеспрямованих заходів та гуманного поводження зі сторони персоналу установ виконання покарань. Індивідуалізацію слід використовувати, як процес визначення індивідуальної оцінки особистості під час планування відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Для цього у визначеному місці, спеціально підготовленим персоналом установ виконання покарань,

психологом, педагогом і соціальним працівником, необхідно виконати оцінку особистості засудженого. Необхідна також участь психіатра, якщо є ознаки можливих проблем психічного здоров'я. Значення фахівців, які працюють із засудженими до довічного позбавлення волі, має полягати в розумінні поведінки засудженого, як в місці позбавлення волі, так і під час перебування в суспільстві. Персонал повинен сприяти засудженим для участі у заходах, які спрямовані на те, щоб зробити їх перебування якомога більш ефективним з точки зору виявлення особистих потреб, щоб в подальшому підготуватися до звільнення. Слід врахувати можливі ризики засуджених та застосовувати обґрунтовані механізми для визначення оцінки особистості, доповнені професійним баченням. Отриманий аналіз оцінки особистості та індивідуальний план відбування покарання, складений спільно із засудженим є основним документом для фахівців, які працюють з ним. План необхідно регулярно переглядати, надаючи можливість засудженим висловлювати власне бачення [6, п. 76].

Комітет надав рекомендації щодо особливостей застосування індивідуального плану відбування покарання до засуджених до довічного позбавлення волі. Зміст основних принципів з реалізації індивідуального плану відбування покарання у виді довічного позбавлення волі за структурою однаковий для всіх засуджених. Вони не повинні бути об'єктом будь-яких обмежень, не пов'язаних з підтриманням належного порядку, безпеки та дисципліни в установі виконання покарання. Зокрема, рівень безпеки стосовно кожного засудженого повинен бути пропорційний ризику, який він становить. Обставини вчинення злочину, є лише одним з факторів при визначенні оцінки ризику. Режим відбування покарання для засуджених до довічного позбавлення волі повинен визначатися адміністрацією установи виконання покарань та завжди ґрунтуватися на індивідуальній оцінці особистості засудженого, а не застосовуватися на

підставі призначеного покарання (тобто виносячи вирок суддя не повинен визначати режим відбування покарання) [6, п. 77].

Комітет зазначає, що довічно засуджені не повинні постійно утримуватися окремо від інших засуджених за винятком етапу визначення початкової оцінки особистості. Проте утримання засуджених, які відбувають довічне позбавлення волі, окремо від тих, які відбувають позбавлення волі на певний строк є необхідним. Тривалість строку відбування покарання не обов'язково означає, що засуджений становить високий рівень небезпеки. Принцип нормалізації, який визначений в Рекомендації N Rec (2003) 23 має на увазі взаємодію довічно засуджених з іншими засудженими, які відбувають тривалі строки позбавлення волі, і у яких дата звільнення визначена заздалегідь. При такій формі розміщення вірогідність позитивного розвитку засуджених до довічного позбавлення волі може бути незначною, але вона сприятиме їх виправленню.

Перебування довічно засуджених в спеціальних установах виконання покарання також призводить до того, що багато хто із засуджених відбувають покарання далеко від своїх родин, і як наслідок відбувається втрата зовнішніх контактів. Довічне позбавлення волі має великий негативний вплив на ці відносини. Такий вплив посилюється під час розміщенні засуджених на значній відстані від дому, що в свою чергу знижує можливість збереження ключової складової в питанні ресоціалізації. У випадку коли вирішується питання про можливість збереження зв'язків зі своїми сім'ями та іншими близькими людьми, ніякі додаткові обмеження не повинні накладатися на довічно засуджених. Обмеження права засуджених до довічного позбавлення волі на спілкування протягом перших років відбування покарання, можуть порушити або навіть зруйнувати такі відносини.

Важливо, щоб довічно засуджені, по можливості, на регулярній основі мали реальне право на побачення, телефонні дзвінки, листування,

користування газетами, радіо і телебаченням для підтримки відчуття зв'язку із суспільством [6, п. 78].

Довічно засуджені повинні мати доступ до суспільно-корисної діяльності. Суспільно-корисна праця, освіта, спорт, культурні заходи та хобі не тільки допомагають проводити час з користю, але також мають вирішальне значення в підтримці соціального і психічного здоров'я та забезпечують набуття практичних навичок, які будуть корисні під час відбування покарання та після звільнення. Участь в зазначених заходах, як додаток до участі в корекції протиправної поведінки, являє собою важливий елемент для визначення позитивних результатів виправлення засуджених до довічного позбавлення волі. Зазначене надасть можливість співробітникам установ виконання покарань зрозуміти проблеми, які виникають у засуджених до довічного позбавлення волі та прийняти обґрунтоване рішення про доцільність послаблення режиму відбування покарання. Вищезазначені заходи також мають вирішальне значення для персоналу установ виконання покарання та для засуджених, оскільки мотивують до підтримки належних відносин, що в результаті сприяє динамічній безпеці.

Комітет надає наступне поняття динамічної безпеки: «Динамічна безпека – це розвиток співробітниками позитивних взаємовідносин із засудженими на засадах чіткості та справедливості, у поєднанні з розумінням індивідуальних особливостей та будь-яким ризиком, з яким зустрічається кожен засуджений, а також із забезпеченням конструктивної діяльності» [7, п. 59).

Належна динамічна безпека є вирішальним фактором в процесі вирішення питання щодо визначення оцінки – чи безпечно допускати засудженого в суспільство, спочатку у вигляді короткої відпустки в супроводі, потім у вигляді однодобової відпустки без супроводу, і нарешті, умовно-дострокового звільнення з поверненням в суспільство. Професійно

навчений персонал володіє інформацією щодо особистих якостей засудженого, тому вони можуть поділитися досвідом зі структурами, які працюватимуть із засудженими після звільнення, а також з тими хто здійснюватиме за ними нагляд. Дуже часто персонал, а саме співробітники служби охорони нижньої ланки, не використовуються для визначення оцінки особистості засудженого, разом з тим, саме вони проводять більшу частину часу з довічно засудженими. Часто персоналу не рекомендується, або забороняється спілкуватись із засудженими, що виключає сприятливу можливість для розвитку доброзичливих взаємин між ними. Разом з тим, відносини в допустимих межах, не тільки підвищують безпеку, вони можуть допомогти мотивувати засуджених до співпраці з персоналом. Це також сприяє отриманню самими співробітниками позитивної практики, на відміну від ситуації коли він виконує тільки завдання тюремного службовця, який «повертає ключ у замку». Звичайно, для цього необхідний кваліфікований відбір персоналу, навчання, контроль і підтримка з боку інших фахівців пенітенціарної системи [6, п. 79].

Безперечно, деякі довічно засуджені особливо небезпечні, проте підхід до них повинен бути таким же, як і до інших категорій засуджених та включати в себе наступні елементи: детальний аналіз особистості засудженого, управління ризиками для задоволення індивідуальних потреб і зменшення ймовірності скоєння нового злочину, забезпечення необхідного рівня захисту для оточуючих; регулярний перегляд заходів безпеки. Мета відбування покарання особливо небезпечними засудженими, як і з усіма засудженими, має полягати в зниженні рівня небезпеки за допомогою відповідних заходів впливу та швидке повернення засудженого до нормального життя в суспільстві [2, п. 80].

У висновках Комітет закликає держав-учасників Ради Європи переглянути ставлення до довічно засуджених і брати до уваги індивідуальні чинники, а саме небезпеку, яку вони становлять для

оточуючих та себе особисто, як під час відбування покарання, так і в суспільстві, а не просто реагувати на винесений вирок. Держави-учасниці Ради Європи повинні вжити заходів для скасування норм, які зобов'язують утримувати осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, окремо від інших категорій засуджених, які відбувають тривалі строки позбавлення волі, а також виключити з практики систематичне використання таких заходів безпеки, як наручники на території установи виконання покарання [6, п. 81].

Крім того, необхідно докласти зусиль для того щоб забезпечити довічно засудженим спеціально розроблений режим відбування покарання з урахуванням їх потреб, таким чином допомагаючи знизити рівень їх небезпеки, а також звести до мінімуму негативні наслідки, пов'язані із відбуванням покарання. Крім цього, необхідно забезпечити можливість підтримки їх відносин із зовнішнім світом, а також передбачити можливість тимчасового виходу в суспільство для адаптації і безпечного звільнення. З цією метою повинні бути передбачені процедури, які дозволяють переглянути покарання. Зрозуміло, що наявність чисто формальної можливості подачі заяви на звільнення після закінчення певного періоду часу не є достатнім. Держави - учасники Ради Європи повинні гарантувати, зокрема, що така можливість реальна та ефективна [6, п. 82].

Отже, Комітет надав ґрунтовне роз'яснення щодо наступних елементів, які стосуються застосування покарання у виді довічного позбавлення волі: індивідуалізації відбування покарання, основною складовою якого є індивідуальний план відбування покарання; реалізації індивідуального плану відбування покарання, який має складатися із наступних елементів: суспільно-корисних заходів (навчання, фізичне виховання, суспільно-корисна праця тощо); заходів, які сприяють розвитку зв'язків із рідними (побачення, телефонні розмови, листування тощо);

розміщення засуджених в установах виконання покарань за територіальним принципом; організація режиму відбування покарання, який запобігає виникненню негативних наслідків відбування покарання. Реалізація вищезазначених рекомендацій матиме позитивний вплив на засуджених до довічного позбавлення волі.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

У якості висновку необхідно зазначити, що зміст Рекомендації NRec (2003) 23 Комітету Міністрів Ради Європи «Про виконання покарання у виді тривалих строків та довічного позбавлення волі адміністрації установ виконання покарань» містить ґрунтовний зміст по напрямках виконання покарання у виді довічного позбавлення волі, а саме: визначення основних цілей виконання покарання у виді довічного позбавлення волі; роз'яснення основних принципів виконання покарання у виді довічного позбавлення волі; рекомендації щодо планування покарання у виді довічного позбавлення волі; рекомендації щодо визначення оцінки ризику і потреб засуджених до довічного позбавлення волі; рекомендації щодо особливостей роботи персоналу, який працює із засудженими до довічного позбавлення волі.

Узагальнюючи зміст міжнародних стандартів Ради Європи можна змодельювати систему відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, яка складається з декількох етапів: I – Етап визначення первинної оцінки особистості засудженого до довічного позбавлення волі; II – Етап складання та реалізації плану відбування покарання у виді довічного позбавлення волі; III – Етап підготовки та виконання індивідуального плану звільнення засуджених до довічного позбавлення волі; IV – Етап адаптації до суспільства засуджених до довічного позбавлення волі.

Сформована модель системи відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, яка відображає зміст міжнародних стандартів поведіння із засудженими до довічного позбавлення волі в перспективі

може бути орієнтиром для реалізації в кримінально-виконавчій діяльності України.

Література

1. Дуюнова Т. В., Яковець І. С., Литвинов О. М., Кондратішина В. В. Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі: монографія. Харків: Право, 2015. 192 с.
2. Діденко А. А., Човган В. О., Захаров Є. Ю. Пожизненное заключение: европейские стандарты и украинская практика. Харків: Права людини, 2014. 316 с.
3. Борсученко С. А. Порядок и условия содержания осужденных к пожизненному лишению свободы и возможность их гуманизации. III Международный пенитенциарный форум «преступление, наказание, исправление (к 20-летию вступления в силу Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации): сб. тез. выступ. и докл. участников. (г. Рязань, 21–23 ноября 2017 г.): в 8 т. Рязань: Академия ФСИН России, 2017. С. 117-122.
4. Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners. URL: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/Umluvy/vezenstvi/R_2003_23_management_of_life_sentence_and_long-term_prisoners.pdf (дата звернення: 22.04.2020).
5. Recommendation no. R (97) 12 of the Committee of ministers to member states on staff concerned with the implementation of sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 10 September 1997 at the 600th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/16804c3fdd> (дата звернення: 01.06.2020).

6. Совет Европы: Европейский Комитет по предупреждению пыток и бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания (ЕКПП). Положение пожизненно заключенных. Выдержка из 25-го общего доклада. 2016 г. URL: <http://rm.coe.int/1680734510> (дата звернения: 22.04.2020).
7. Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 8 to 21 December 2017. URL: <http://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-ukr-20171208-en-14> (дата звернения: 04.12.2019).

References

1. Duyunova T. V., Yakovets I. S., Litvinov O. M., Kondratishina V. V. *Vikonannya pokarannya u vidi dovichnogo pozbavlennya voli: monografiya*. Kharkiv: Pravo, 2015. S. 192.
2. Didenko A. A., Chovgan V. O., Zakharov Є. Y. *Pozhiznennoe zaklyuchenie: evropeyskie standarty i ukrainskaya praktika*. Kharkiv: Prava lyudini, 2014. S. 316.
3. Borsuchenko S. A. *Poryadok i usloviya sodержaniya osuzhdennykh k pozhiznennomu lisheniyu svobody i vozmozhnost ikh gumanizatsii*. III Mezhdunarodnyy penitentsiarnyy forum «prestuplenie, nakazanie, ispravlenie (k 20-letiyu vstupleniya v silu Ugolovno-ispolnitelnogo kodeksa Rossiyskoy Federatsii): sb. tez. vystup. i dokl. uchastnikov. (g. Ryazan, 21–23 noyabrya 2017 g.): v 8 t. Ryazan: Akademiya FSIN Rosii, 2017. S. 117-122.
4. Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners. URL: <https://www.ochrance.cz/uploads->

- import/ochrana_osob/Umluvy/vezenstvi/R_2003_23_management_of_life_sentence_and_long-term_prisoners.pdf (data zvernennya: 22.04.2020).
5. Recommendation no. R (97) 12 of the Sommittee of ministers to member states on staff concerned with the implementation of sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 10 September 1997 at the 600th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/16804c3fdd> (data zvernennya: 01.06.2020).
  6. Sovet Yevropy: Yevropeyskiy Komitet po preduprezhdeniyu pytok i beschelovechnogo ili unizhayushchego dostoinstvo obrashcheniya ili nakazaniya (YeKPP). Polozhenie pozhiznenno zaklyuchennykh. Vyderzhka iz 25-go obshchego doklada. 2016 g. URL: <http://rm.coe.int/1680734510> (data zvernennya: 22.04.2020).
  7. Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and In human or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 8 to 21 December 2017. URL: <http://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-ukr-20171208-en-14> (data zvernennya: 04.12.2019).